

Leren in een living lab: de organisatie van leerprocessen bij fietslessen aan nieuwe Zwollenaren

Marcus Popkema – Hogeschool Windesheim Zwolle – mr.popkema@windesheim.nl
Hugo Kampen – Hogeschool Windesheim Zwolle – h.kampen@windesheim.nl¹

Bijdrage aan het Colloquium Vervoersplanologisch Speurwerk 21 en 22 november 2019, Leuven

Samenvatting

Dit paper gaat over de ontwikkeling van leerprocessen in het living lab Fietsen geef Vrijheid in de Zwolse wijk Holtenbroek. Het project is een samenwerking van de GGD in Zwolle, gemeente Zwolle, Travers Welzijn in Zwolle, Hogeschool Windesheim Zwolle en Tour de Force. In het living lab experimenteren de betrokken partijen met het vinden van oplossingen voor stedelijke en regionale opgaven, in dit geval de fietsvaardigheid en het fietsgebruik van nieuwe Zwollenaren. Om het fietsgebruik bij de doelgroep te bevorderen is een fietsstimuleringsprogramma ontwikkeld met acties als het bieden van fietslessen, een fietsreparatiecursus en het uitreiken van een eigen fiets aan de deelnemers als het programma is voltooid.

Om het leerproces in het living lab verder te ontwikkelen is het opgestelde en gehanteerde projectplan aangescherpt door het zogenaamde procesontwerp van het project nader te articuleren. Het projectplan bevatte inmiddels een beschrijving van het verband tussen acties, resultaten en doelen. Het expliciteren van het procesontwerp maakte het evenwel mogelijk om nader in te zoomen op de wijze waarop de ingezette acties ervoor zouden moeten zorgen dat de doelgroep beter en meer gaat fietsen. Om ook de mogelijke verklaringen voor de verbanden tussen actie en resultaat te kunnen beschrijven is het opgezette fietsstimuleringsprogramma doordacht aan de hand van de motivatietheorie van Herzberg. Deze beschouwing leverde op dat niet alle mogelijkheden voor fietsstimulering waren benut in het programma en dat tevens onzekerheden bestonden over de verklaringen tussen actie, resultaat en doel. Aan de hand van de bevindingen zijn gesprekken ingericht met deelnemers aan het programma om na te gaan hoe de uitgevoerde acties volgens hen werkten en welke andere mogelijkheden ze zagen om de gewenste resultaten te bereiken. De gesprekken leverden ideeën op voor de verdere ontwikkeling van het project. De hiervoor beschreven stappen hebben bijgedragen aan het verhelderen van de vragen die in het project aan de orde zijn en richting gegeven aan het gesprek met de deelnemers. Hiermee kon het leerproces in het project nader worden belegd en productief worden gemaakt.

¹ Wij bedanken Hugo van der Steenhoven (Tour de Force), Nicole Stremmelaar (Travers Welzijn) en Arnoud van Waes (Universiteit Utrecht) voor hun waardevolle input en commentaren op eerdere versies van dit paper.

1. Smart Cycling Futures en leren in living labs

Smart Cycling Futures is een vierjarig Nederlands onderzoeksproject met aandacht voor innovaties op het gebied van fietsen. De centrale vraag van het project is op welke wijze de innovaties bijdragen aan het bevorderen van stedelijke vitaliteit. Het project loopt in de steden Amsterdam, Eindhoven, Utrecht en Zwolle. In Smart Cycling Futures werken de genoemde steden samen met de regio's/provincies waarin ze liggen en de kennisinstellingen Universiteit van Amsterdam, Universiteit Utrecht, TU Eindhoven en Hogeschool Windesheim Zwolle. Het project wordt gefinancierd door NWO en SIA Raak en heeft als looptijd van september 2016 tot september 2020.

Vele partijen beschouwen de fiets in toenemende mate als een middel om uiteenlopende vraagstukken aan te pakken. Bevordering van het fietsen draagt bijvoorbeeld bij aan filebestrijding en bereikbaarheid van steden en regio's (Van Esch et al., 2013). Ook biedt de fiets waarde voor gezondheid, duurzaamheid en leefbaarheid. De positie van de fiets wordt sinds 2015 onder meer bevorderd door de Agenda Fiets van de Tour de Force (Tour de Force, 2018). Onderzoek naar vernieuwingen op het gebied van de fiets dragen potentieel bij aan het vinden van oplossingen voor genoemde problemen.

Co-creatie

Binnen Smart Cycling Futures worden fietsinnovaties onderzocht in zogenaamde living labs. Deze manier van werken is in opkomst als methodiek om stedelijke en regionale vraagstukken aan te pakken (Maas et al., 2017). In een living lab experimenteren betrokken partijen met het vinden van oplossingen voor stedelijke en regionale opgaven. Hierbij ligt de nadruk op het leren met elkaar en wordt samen met stakeholders als overheden, marktpartijen, belangengroepen, gebruikers en kennisinstellingen, bezien op welke wijze vorm kan worden gegeven aan een innovatie in een bestaande omgeving. Bij de samenwerking tussen genoemde partijen proberen ze nadrukkelijk deelnemers of gebruikers bij hun ontwikkeling te betrekken. De beoogde gezamenlijke inspanning wordt vaak geduid met de term 'co-creatie'. De bedoeling hiervan is dat alle participerende partijen invloed hebben op het proces en het resultaat van het proces. Kenmerken van co-creatie zijn dialoog, enthousiasme, daadkracht en aandacht voor resultaat.

Leerprocessen organiseren

Een belangrijke vraag bij de inrichting van living labs is hoe leerprocessen kunnen worden georganiseerd en hoe deze zich verhouden tot de processen van co-creatie. Het is nastrevenswaardig om betrokken partijen een stem te geven bij het werken aan een innovatie. Ten eerste zorgt het ervoor dat partijen zich serieus genomen voelen bij deelname aan een dergelijk proces. Ten tweede draagt de ontsluiting van de stem van verschillende betrokken partijen potentieel bij aan de kwaliteit van de gekozen oplossing. Het vergroot de kans dat ontwerpfouten worden voorkomen. Hoe aan partijen effectief een stem kan worden gegeven in een innovatieproces is evenwel geen gelopen race (zie bijvoorbeeld Van Mierlo et al, 2010. p. 11). Het vergt vooruit denken en organisatievermogen om leerrendement te kunnen boeken. Onderzoek naar de inrichting van leerprocessen kan bijdragen aan het bevorderen van de kwaliteit van innovatieprocessen.

Fietsen geeft Vrijheid

Een van de living labs in Smart Cycling Futures betreft een fietsstimuleringsprogramma voor nieuwe Zwollenaren in de wijk Holtenbroek. In dit living lab, met de naam Fietsen geeft Vrijheid, staat de vraag centraal hoe het programma kan bijdragen aan het gebruik van de fiets en tot gevolg kan hebben dat de gezondheid en maatschappelijke participatie van deelnemers wordt bevorderd. Het gaat om het verbeteren van gezondheid en participatie bij kinderen, het activeren van mensen met overgewicht en het vergroten van mobiliteit bij migrantenvrouwen en vluchtelingen. Het ingezette project komt daarbij zowel tegemoet aan het Nationaal Preventieakkoord (Nationaal Preventieakkoord, 2018), waarin de fiets wordt genoemd als manier om gezond naar school en werk te reizen, als aan de doelen van Tour de Force 2020 (Tour de Force, 2018), waarbij wordt ingezet op gerichte fietsstimulering. In dit living lab wordt de fiets dus gebruikt als motor om gezondheid en participatie te verbeteren bij bewoners die niet goed kunnen fietsen en zich als gevolg daarvan weinig verplaatsen met de fiets.

De betrokken partijen in het living lab zijn de GGD in Zwolle, gemeente Zwolle, Travers Welzijn in Zwolle, Hogeschool Windesheim Zwolle en Tour de Force. De uitvoering van Fietsen geeft Vrijheid is in november 2018 van start gegaan. In het voorliggende paper gaat de aandacht uit naar de manier waarop het leerproces in het living lab Fietsen geeft Vrijheid tot ontwikkeling is gebracht.

Inhoud paper

Eerst komt aan bod hoe het project is opgezet. Vervolgens komt aan de orde hoe binnen Fietsen geeft Vrijheid is geprobeerd om het leerproces te bevorderen. Daarbij wordt achtereenvolgens ingegaan op de achtergronden van de keuzes en de praktische uitwerking in het project. Aan de hand van een bespreking van wat het contact met deelnemers van het project heeft opgeleverd trekken we conclusies over de mate waarin de gekozen werkwijze heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van het leerproces in het living lab.

2. De opzet van Fietsen geeft Vrijheid

De voorbereiding van Fietsen geeft Vrijheid is vroeg in 2018 gestart. In wisselwerking tussen een aantal betrokkenen van welzijnsorganisatie Travers Welzijn, gemeente Zwolle en Tour de Force groeide het idee om een project te starten waarbij aan nieuwe Zwollenaren een fiets en fietslessen aangeboden zou worden. In Rotterdam waren in het project 'Fietsen op Zuid' inmiddels enige ervaringen op dit vlak opgedaan (Steenhoven, 2018). In Zwolle zou een vergelijkbaar project kunnen worden opgezet, zo was de gedachte. Met een subsidie van Tour de Force kon bij Travers Welzijn een projectleider worden aangesteld om het project daadwerkelijk te organiseren. De onderzoekers van Hogeschool Windesheim kwamen aan tafel vanwege hun samenwerking met de gemeente Zwolle in het onderzoeksproject Smart Cycling Futures. Het project bood kansen om daarbij een interessant living lab te ontwikkelen, te meer omdat de werkwijze van leren door co-creatie bij Travers Welzijn onderdeel uitmaakt van de reguliere aanpak in projecten.

Projectorganisatie

Bij de start van het project in het najaar van 2018 is de projectleider bij Travers Welzijn aan de slag gegaan en zijn een werkgroep en een stuurgroep ingericht. De werkgroep bestond uit een aantal medewerkers van Travers Welzijn en een onderzoeker van Hogeschool Windesheim. In de stuurgroep kregen vertegenwoordigers zitting van Travers Welzijn, gemeente Zwolle, Tour de Force en Hogeschool Windesheim. De werkgroep geeft uitvoering aan het project, de stuurgroep monitort de voortgang en stuurt zo nodig bij. De werkgroep komt maandelijks bijeen en de stuurgroep eens in de drie maanden. De beoogde looptijd van het project is twee jaar, waarbij het de bedoeling is dat de werkwijze na afloop van het project overdraagbaar is. Travers Welzijn wil deze manier van werken ook in andere wijken kunnen toepassen. Tegelijkertijd is het idee dat de werkwijze kan worden gedeeld met geïnteresseerden in het land.

Projectplan

De projectleider heeft als een van de eerste acties een projectplan opgesteld. Daarin heeft deze beschreven voor welk probleem het project een oplossing moet geven en welke acties zouden moeten worden uitgevoerd om bij te dragen aan de realisatie van verscheidene doelen. Het probleem in het project is, aldus het projectplan, dat de gezondheid en maatschappelijke participatie van mensen met overgewicht, migrantenvrouwen, vluchtelingen en kinderen met een migratieachtergrond in sociaal zwakkere buurten achter blijft. De acties in het project moeten ertoe leiden dat de genoemde groepen leren omgaan met de fiets waardoor ze vaker gaan fietsen. Het doel hiervan is dat hun gezondheid wordt bevorderd en hun actieradius toeneemt met het oog de mate van maatschappelijke participatie. Een wenselijke vervolgstap is dat ook de toegang tot de arbeidsmarkt wordt bevorderd.

Om deze doelen te bereiken krijgen de betrokken doelgroepen een fiets ter beschikking gesteld, leren ze met de fiets omgaan en worden ze gestimuleerd om meer te gaan fietsen. Hierdoor bewegen en participeren ze meer. De volgende acties staan in het projectplan vermeld om te bereiken dat de genoemde groepen beter leren omgaan met de fiets:

- Het krijgen van een eigen fiets;
- Het volgen van fietslessen;
- Het volgen van verkeersveiligheidslessen;
- Het verbeteren van fietsparkeermogelijkheden in de wijk;
- Het leren zelf kleine reparaties aan de eigen fiets te kunnen doen;
- Het imago rondom fietsen bij de doelgroep te versterken door verschillende lifestyle activiteiten uit te voeren, waaronder recreatief fietsen, mountainbiken, BMX.

Het project ging voortvarend van start met de organisatie van fietslessen. Twee leden van de projectgroep (medewerkers van Travers Welzijn) gingen aan de slag met het werven van deelnemers en van vrijwilligers die kunnen helpen bij het geven van de fietslessen. In januari 2019 zijn de eerste fietslessen gehouden. De fietsen waren inmiddels ook beschikbaar. De deelnemers kregen de toezegging dat ze de fiets mochten houden als ze zouden deelnemen aan de fietslessen, de fietsreparatiecursus en de fietsactiviteiten.

Bij de start van het project werd voorzien dat de monitoring van het project verder tot ontwikkeling zou moeten worden gebracht. In het plan van aanpak is beschreven dat een

manier zal worden ontwikkeld om na te gaan of de beoogde acties daadwerkelijk bijdragen aan de doelen die met het project worden nagestreefd.

3. Bevorderen van het leerproces

Bij de organisatie van living labs is het organiseren van een leerproces een belangrijk vraagstuk. Een innovatie is een verandering die vele aspecten kent en veelal niet eendimensionaal is. Een innovatie brengt verandering teweeg in gangbare praktijken, gewoonten, onderlinge relaties en mogelijk zelfs in omliggende institutionele structuren. Het ontwikkelen van een innovatie is om die reden gebaat bij een actief leerproces die deze verschillende aspecten kan meenemen. Eerder is in dit verband gepleit voor het organiseren van reflexieve monitoring bij de ontwikkeling van innovaties, zodat bij het ontwikkelen van nieuwe manieren van handelen de omgeving ook mee kan veranderen (Van Mierlo, 2010).

Betrokkenheid en voortgang

In het project Smart Cycling Futures is door ons als onderzoekers eerder ervaring opgedaan met het organiseren van een living lab. Bij de ontwikkeling van het living lab voor de ontwikkeling van de regionale fietsroute Dalfsen-Zwolle hebben we eveneens gezocht naar manieren om het leerproces te bevorderen (Popkema et al, 2018). Daarbij hebben we geleerd dat het organiseren van een leerproces directe betrokkenheid bij het project vereist en dat het gesprek hierover van meet af aan moet worden gevoerd. Ook hebben we geleerd dat de effectiviteit van een leerproces wordt bevorderd door deze actief na te streven. Deze ervaringen vormen de achtergrond waartegen we bij Fietsen geeft Vrijheid aan de slag zijn gegaan.

Hoewel het project Fietsen geeft Vrijheid op voorhand was aangemerkt als een mogelijk interessant living lab, hield de voortgang van het project geen gelijke tred met de ontwikkeling van het project als levend laboratorium. De vaart waarmee de fietslessen van start gingen was aangenaam voor de betrokken partijen. Dat gaf het gevoel dat er iets van de grond kwam. Tegelijkertijd was nog niet helemaal doordacht hoe de voor een living lab kenmerkende leerproces in het project ingericht zou kunnen worden. Niettemin bestond ook na de start van de fietslessen de gelegenheid om hieraan invulling te geven.

Articulatie van het procesontwerp

Het stuurgroep lid van Hogeschool Windesheim is ten behoeve hiervan nader in gesprek gegaan met de projectleider. Bij deze gesprekken was het behulpzaam om het zogenaamde procesontwerp van het project nader te articuleren. Een procesontwerp bevat een beschrijving van de (voorlopige) probleemdefinitie, van de gewenste resultaten en doelen en van de visie op de manier waarop de oplossing voor het probleem gestalte zou moeten krijgen. Tevens staat in het procesontwerp beschreven welke acties tot welke gevolgen zouden moeten leiden en wat de verklaring hiervoor is (Neef et al, 2017).

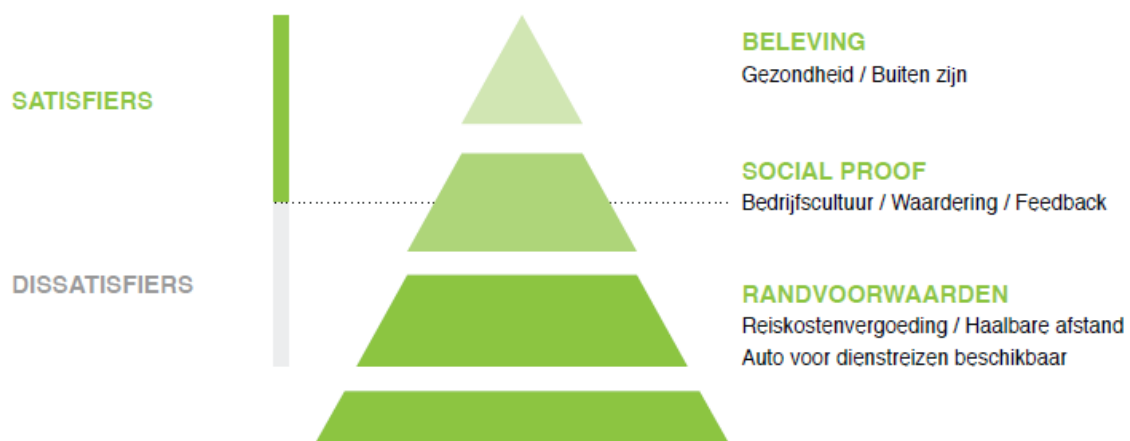
Het ontwikkelen van een procesontwerp helpt om helder te maken wat precies aan de orde is in een project. Tevens helpt het om inzichtelijk te maken op welke vragen een antwoord kan worden gezocht. Hoe de gewenste resultaten in een project tot stand zullen worden gebracht valt niet met absolute zekerheid te zeggen. Daarom kunnen verschillende opties

worden uitgewerkt over hoe de gang van zaken zal zijn. In de literatuur wordt in dit verband wel gesproken over adaptatiepaden (Neef et al, 2017). De adaptatiepaden beschrijven de experimenten die in het lab zullen plaatsvinden en welke vragen centraal komen te staan. Dit kenmerk van een procesplan maakt het mogelijk om naar aanleiding van tussentijdse evaluaties een passend programma te blijven bieden.

Het eerder opgestelde projectplan bevat elementen van een procesontwerp, overigens zonder dat deze als zodanig is aangemerkt. Het uitwerken van het procesontwerp leidde bijvoorbeeld tot aanvullingen voor de verklaring van het verband tussen actie en gevolg: op welke wijze zorgen de beoogde acties er voor dat de doelgroep daadwerkelijk vaker gaat fietsen?

Gedragsverandering verklaren

De verklaring voor de verandering van het gedrag van de doelgroep en de realisatie van resultaten kan worden gevonden door de inspanningen te plaatsen in het kader van de motivatietheorie van Herzberg (zie afbeelding 1). Volgens deze theorie is de kans groot dat mensen worden gemotiveerd tot gedragsverandering als ze vanuit verschillende kanten worden gestimuleerd om hun gedrag aan te passen. De randvoorwaarden voor het gewenste gedrag moeten worden gecreëerd, de sociale norm van het gewenste gedrag moet worden versterkt en het gewenste gedrag moet plezier opleveren. In het model wordt gesproken over het wegnemen van dissatisfiers, het bevorderen van satisfiers en het versterken van de sociale norm.

Afbeelding 1: motivatietheorie van Herzberg (Bron: XTNT et al 2016, p.6).

De meeste acties van 'Fietsen geeft vrijheid' kunnen worden gezien als het wegnemen van een dissatisfier: het hebben van een fiets, het bekwaam voelen om daarmee om te gaan (fiets- en verkeersveiligheidslessen volgen), het leren om de fiets te onderhouden, het kunnen gebruiken van verbeterde stallingsmogelijkheden. Het versterken van het imago kan worden geïnterpreteerd als een actie die inspeelt op het versterken van de sociale norm.

Balans in gedragsverandering

Het gesprek over het procesontwerp leidde tot de conclusie dat de beoogde acties vooral inspelen op het wegnemen van de dissatisfiers en dat minder aandacht uitgaat naar het bevorderen van satisfiers en het versterken van de sociale norm. Om meer balans te brengen tussen de verschillende typen maatregelen die zouden moeten bijdragen aan de fietsstimulering binnen het project, is vervolgens overwogen om enkele maatregelen toe te voegen die juist ingaan op het bevorderen van de satisfiers en het versterken van de sociale norm. Een voordeel hiervan is dat op dit vlak interessante vragen liggen met betrekking tot de doelgroep: wat zijn voor hen satisfiers die bijdragen aan het vaker willen gaan fietsen? Hoe werkt bij hen de dynamiek van de sociale norm in relatie tot fietsgebruik? Op deze vragen hadden de onderzoekers op voorhand geen antwoorden en het past ook niet bij de structuur van een living lab om de voorkeuren van de deelnemers eenzijdig in te vullen.

4. Vertaling naar de praktijk

Om de bevindingen naar aanleiding van het gesprek over het procesontwerp te kunnen vertalen naar de praktijk, heeft de projectleider een voorstel gedaan aan de stuurgroep om het project verder te ontwikkelen. Het voorstel behelsde niet alleen het zoeken naar mogelijke satisfiers en maatregelen die de sociale norm versterken, maar ook om deze te bespreken met de deelnemers van het project. Door deelnemers te betrekken bij het gesprek over de uit te voeren acties kan worden nagegaan of de acties daadwerkelijk functioneren zoals is bedacht. Dat is een noodzakelijke check voor het doorgronden van de werking van het project. Een voordeel van een gesprek met de doelgroep zou bovendien zijn dat, meer nog dan in het aanvankelijke plan, vorm zou kunnen worden gegeven aan de ambitie om co-creatie tussen de betrokken partijen te laten plaatsvinden. Dat komt ook tegemoet aan een van de doelen van Tour de Force 2020 wanneer het gaat om gerichte fietsstimulering. Het voeren van gesprekken met deelnemers maakt het namelijk mogelijk om de ingezette koers van fietsstimulering bij te sturen in de richting die aansluit bij de reeds actieve deelnemers, en zo mogelijk bij de doelgroep in zijn geheel.

Vorbereiden gesprekken

Na het akkoord van de stuurgroep zijn gesprekken met de deelnemers voorbereid. Een eerste stap was een gesprek met degenen die de fietslessen verzorgen en de contacten met de deelnemers onderhouden. Dit leverde een nader beeld op van de samenstelling van de deelnemersgroep en een plan om het gesprek aan te vliegen. Voor deze voorbereiding werd gekozen omdat de deelnemers uit veel verschillende landen komen en verschillende talen spreken. Ook werd op deze manier aan de contactpersonen overgedragen wat de bedoeling was van de gesprekken.

Een tweede stap was om een draaiboek te maken voor de gesprekken met de deelnemers. In het draaiboek is precies aangegeven waarover het gesprek zou moeten gaan en wie welke rol daarin zou moeten hebben. De aard van de vraagstelling is daarbij zorgvuldig gekozen om te voorkomen dat ze sociaal wenselijke antwoorden zou uitlokken. De contactpersonen kregen een belangrijke rol, omdat de deelnemers hen inmiddels kenden en vertrouwden. Bovendien vormden zij een onmisbare schakel als tolk. Het gesprek werd geleid door de projectleider.

Twee maal heeft een gesprek met de deelnemers plaatsgevonden. Bij het eerste gesprek werd beoogd om het waarom van de gesprekken met de deelnemers uit te leggen. Tegelijkertijd werd de groep bevraagd over de manier waarop de betreffende actie hen heeft geholpen om vaker te gaan fietsen. Aan het einde van de eerste bijeenkomst werd aangekondigd dat de tweede bijeenkomst was bedoeld om door te praten over mogelijke aanvullende acties.

5. Opbrengst van gesprekken met de deelnemers

In lijn met de hierboven beschreven voorbereiding hebben in juni en juli 2019 daadwerkelijk twee gesprekken plaatsgevonden met de deelnemers van Fietsen geeft Vrijheid. In het eerste gesprek is aan nagenoeg alle deelnemers van de fietslessen (twaalf personen) gevraagd welke invloed de reeds uitgevoerde experimenten om de dissatisfiers weg te nemen, op hen heeft gehad. Tijdens dit gesprek waren medewerkers van Travers Welzijn, een onderzoeker van hogeschool Windesheim en enkele vrijwilligers die helpen bij het geven van de fietslessen aanwezig. De projectleider en de onderzoeker stelden de vragen, de medewerkers van Travers Welzijn vertaalden de vragen en antwoorden van en naar het Engels en het Arabisch. Bij het tweede gesprek was één deelnemer aanwezig. Hierbij is besproken welke andere acties mogelijk zijn die helpen om meer te gaan fietsen.

Eerste gesprek

Tijdens het gesprek gaven de deelnemers aan dat de verschillende onderdelen van het programma om te leren fietsen hen ook daadwerkelijk hebben geholpen om dat te leren doen. Ze vinden het prettig dat ze in een veilige omgeving zonder druk kunnen leren fietsen. Zolang ze niet kunnen fietsen schaffen ze geen fiets aan. Dat zou bovendien vaak te duur zijn. Het model om een fiets als beloning te krijgen als ze kunnen fietsen is dan ook aantrekkelijk. Het daadwerkelijk uitproberen in de lessen helpt om de fietsvaardigheid onder de knie te krijgen. Het vaardig worden heeft ook tijd nodig, en die wordt met de lessen geboden. Bij de lessen komen veel kleine kneepjes van het fietsen aan bod. Dat is prettig want die kennis is nodig om het goed te leren doen. De aangedragen kennis over regels en borden neemt onzekerheid weg over wat te doen in het verkeer. Dat draagt ook weer bij aan het leren durven fietsen.

Bespreking van de gang van zaken bij de fietslessen leverde tal van suggesties op om verbetering door te voeren. Zo zou volgens de deelnemers het oefenen van balanceren op een step kunnen helpen, zou in sommige gevallen een lagere fiets nuttig kunnen zijn zodat ze beter bij de grond kunnen, en zouden de lessen wel vaker dan één keer per week mogen plaatsvinden. Ook zou een parcours kunnen helpen bij het ontwikkelen van fietsvaardigheden.

Tweede gesprek

Ondanks de beperktere deelname aan het tweede gesprek (één deelnemer) was ook deze bijeenkomst productief. Suggesties die werden gedaan om het plezier te benadrukken en de sociale norm te versterken waren het faciliteren van fietsvriendinnen, het organiseren van een fietswedstrijd voor de deelnemers na afloop van de training en het ontwikkelen

van een campagne met een van de deelnemers. Bij het laatste zou de trots – dat ze kunnen fietsen – mogen worden getoond en ze zich als gevolg daarvan vrij en gezond voelen.

Vervolg

Op het moment dat dit paper is geschreven (september 2019), volgt binnen het project het gesprek over welke acties worden doorgevoerd. Keuzes zijn afhankelijk van beschikbaar budget en mogelijkheden in het tijdpad. De beleving en de ervaringen van de deelnemers is met de gesprekken in kaart gebracht. Dat levert een verscherpt beeld op van de manier waarop het project werkt. Bovendien zijn tal van suggesties verkregen over de manier waarop het project zou kunnen worden vervolgd. Hierbij is tevens zicht ontstaan op verschillende adaptatiepaden om de gewenste resultaten te realiseren. Fietsen geeft Vrijheid loopt tot 1 september 2020. Het komende jaar geeft de gelegenheid om keuzes te maken en vervolgstappen te zetten.

6. Conclusie en reflectie

Eerdere ervaringen

In dit paper staat de vraag centraal hoe leerprocessen in een living lab kunnen worden ontwikkeld. We hebben als actie-onderzoekers gezocht naar een manier om het leerproces in het living lab Fietsen geeft Vrijheid te bevorderen. Eerdere ervaringen bij de ontwikkeling van het living lab bij de fietsroute Dalfsen-Zwolle leverden op dat we zeer betrokken zouden moeten zijn bij de opzet van het project en dat we het gesprek over het organiseren van het leerproces vroeg en actief zouden moeten voeren.

Procesontwerp

Aan de hand van het concept 'procesontwerp' hebben we het gesprek met de projectleiding verdiept over de beoogde gang van zaken in het project. We hebben geprobeerd om zo precies mogelijk uit te werken welke stappen in het project tot welk resultaat zou moeten leiden, en wat de verklaring daarvoor zou moeten zijn. Aan de hand daarvan kwamen we op het spoor dat we niet zeker wisten of alle verklaringen zouden opgaan, en dat mogelijk andere acties nog zouden kunnen bijdragen aan het gewenste resultaat. Hierbij was het behulpzaam om een motivatietheorie als referentie te gebruiken.

Gesprekken met deelnemers

Om na te gaan of de verklaringen zoals genoteerd in het procesontwerp opgaan en om te verkennen of andere acties zouden kunnen bijdragen aan het realiseren van gewenste resultaten zijn twee goed voorbereide gesprekken gevoerd. De deelnemers van de fietslessen is gevraagd om mee te denken op deze punten. De gesprekken leverden bevestiging op van de uitgestippelde werkwijze en genereerden ideeën voor verdere ontwikkeling van het lab.

Doordat we aan de hand van het procesontwerp reflecteerden op de verklaringen voor het verband tussen actie en resultaat en niet voetstoots uitgingen van de aannames daaromtrent, waren we in staat om met de deelnemers een open gesprek te voeren over hoe het project werkt. Het beschrijven van het procesontwerp heeft geleid tot het vinden

van vragen omdat het eventuele hiaten in de onderliggende redenering blootlegt. Hiermee is het leerproces in het living lab verbeterd en konden we verdere inhoud geven aan het streven om co-creatie in het project te laten plaatsvinden.

Leerproces en co-creatie

De gevolgde werkwijze geeft een impuls en richting aan het leerproces binnen het project. Aan de hand hiervan is scherper gearticuleerd wat de vragen zijn waarop antwoorden worden gezocht. Tevens stimuleert de gevolgde werkwijze om in gesprek te gaan met de doelgroep, vanwege de behoefte om na te gaan of de projectonderdelen daadwerkelijk op de manier functioneren zoals vooraf bedacht. Het gesprek met de doelgroep ontsluit vervolgens niet alleen de ervaring, maar ook de beleving van de doelgroep, hetgeen potentieel verrijkend werkt.

De belofte van co-creatie is om betrokkenheid bij projecten te vergroten en een integrale aanpak te bevorderen. In het project Fietsen geeft Vrijheid kunnen deze beloften bewaarheid worden. De gevoerde gesprekken zijn productief, hetgeen lijkt bij te dragen aan de betrokkenheid van de verschillende partijen bij het project. Ook verbreedt het perspectief van de projectleiding door de gesprekken met de verschillende partijen. Om op deze punten meer te kunnen zeggen is het van waarde om in 2020 nogmaals langs dezelfde lijnen terug te kijken.

Reflectie

Hierboven is een deel van de ontwikkeling van het living lab Fietsen geeft Vrijheid beschreven. De vraag kan worden gesteld of het aanjagen van het gewenste leerproces nog handiger had gekund. Achteraf springt in het oog dat het project eigenlijk al van start was gegaan nog voordat het gesprek over leren en co-creatie goed en wel op de agenda van de projectleiding stond. Dit verschil in fase is niet desastreus gebleken, maar ideaal was het ook zeker niet. Een volgende keer lijkt het handig om de wisselwerking tussen onderzoekers en projectleiding vanaf de eerste gesprekken over de inrichting van een project zodanig in te richten, zodat meteen kan worden voorgesorteerd op de inrichting van betekenisvolle leerprocessen. We bevelen daarbij aan om een procesontwerp uit te werken, met oog voor eventuele verschillende routes (adaptatiepaden) om gewenste resultaten te bereiken.

Bronnen

Maas, T., Broek, J. van den, & Deuten, J. (2017). *Living labs in Nederland: van open testfaciliteit tot levend lab*. Den Haag: Rathenau Instituut.

Nationaal Preventieakkoord. Naar een gezonder Nederland (2018). Gedownload via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2018/11/23/nationaal-preventieakkoord-dd-12-9-2019>. Bijlage bij Kamerbrief met kenmerk 1450813-184461-PG dd 23-11-2018 (aanbieding Nationaal Preventieakkoord).

Neef, M. R., Verweij, S., Gugerell, K. & Moen, P. L. R. (2017). *Wegwijs in living labs in infrastructuur en ruimtelijke planning: Een theoretische en empirische verkenning*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

Popkema, M., Kampen, H. & De Vor, F. (2018). *Lessen uit een living lab: de ontwikkeling van de regionale fietsroute Dalfsen-Zwolle*. Paper voor Colloquium Vervoersplanologisch Speurwerk 21-22 november 2018, Amersfoort.

Steenhoven, H. van der (2018). *Evaluatieverslag project fietsvriendelijke Praktijkschool Charlois*. Rotterdam.

Tour de Force 2020 (2018). *Tour de Force 2020*. Website, geraadpleegd op 3 september 2018, via <http://www.tourdeforce2020.nl/>.

Travers Welzijn (2018). *Plan van aanpak Fietsen is OKEE (werktitel)*. Zwolle: Travers Welzijn.

Van Esch, M., Bot, W., Goedhart, W. & Scheres, E. (2013). *Een toekomstagenda voor snelfietsroutes*. Utrecht: Fietsersbond.

Van Mierlo, B., Regeer, B., Van Amstel, M. van, Arkesteijn, M., Beekman, V., Bunders, J., De Cock Buning, T., Elzen, B., Hoes, A. & Leeuwis, C. (2010). *Reflexieve monitoring in actie. Handvatten voor de monitoring van systeeminnovatieprojecten*. Wageningen: WUR.

XTNT, MuConsult & EnMorgen (2016). *Change is cool. Inzichten uit fietsstimuleringsprojecten*. Utrecht: XTNT.